

Tamás Nótári, Др, *habil.*,

Научни сарадник, Института за правне студије Мађарске академије наука,
Ванредни професор, Универзитета *Károli Gáspár* на Правном факултету и
факултету политичких наука, Будимпешта,

УДК: 321.01

340.12

Примљено: 25. мај 2011.

Крајњи научни чланак

***Translatio imperii* – Нека размишљања о континуитету империја у европској политичкој традицији**

У раду намеравам да дам крајњак преглед размишљања о translatio imperii. То је лењиман принцип који постоји више од две хиљаде година. На основу њега неке земље/царства себе сматрају настављачима, директним правним следбеницима ранијих империја, подржавајући њихове правне захтеве и велике политичке амбиције. Прво, намеравам да осветлим корене ове идеологије у античкој књижевности и историји, а затим, да на основу неких примера, представим јавне облике ове идеологије у Европи средњег века и модерног доба.

Кључне речи: *translatio imperii, renovatio imperii, грци Рим, према Рим, Трећи Рајх*

I. Антички мит о свету епоха

Симболички опис великих светских епоха које прате једна другу појављује се прво у европској књижевности, у дидактичком епу, то јест, у поучној песми Хесиода који је живео отприлике између 740 и 670 пре нове ере, под називом *Erga kai hēmerai* (радови и дани). Хесиод дели светске историје у пет великих епоха, али треба имати на уму да ниједну епоху није доделио специфичном царству. Људи су, у златно доба, живели живот као богови, светом је управљао Кронос заједно са онима који живе на Олимпу. Након тога, у сребрном добу, Зевс је створио човека: детињство припадника овог Геноса трајало је сто година, током

овог времена њих су одгајале мајке, међутим, након што су ушли у адолесценцију живели су веома кратко. Пошто је уништио људе из сребрног доба Зевс је створио нови Генос бакреног доба. Њих Зевс није морао да уништи, јер су уништили једни друге. Овде се низ векова карактерисаних металима прекида, јер је Зевс створио божански поредак хероја који су се борили у Теби и под Тројом. Након увођења година хероја, Хесиод наставља набрајање епоха обележених све сиромашнијим металима. Он дели гвоздено доба у две фазе, прва је његово доба (време у којем он живи), а друга фаза ће доћи у будућности, када ће Зевс уништити и ову расу. Хесиод прави опис последњег доба са јаснијим апокалиптичним мотивима, на пример: слика деце која се рађају са седом косом.

Било је неопходно рећи све ово због средњовековних аутора који су били прилично добро упућени у класичну књижевност која је, кроз појављивања мита о епохама у грчкој и римској књижевности, имала великог утицаја на њихово размишљање, понекад испреплетано политичким мотивима (сетимо се златног доба Августа које је поменуо Вергил). Есхатолошка нарација о империјама, која се може прочитати у Библији, у књизи Данила, обојена специфичним политичким садржајем од стране хришћанских аутора и Црквених отаца, такође представља један од принципа теорије средњовековне државе.

II. Систем империја у Старом Завету

У књизи "*Book of Daniel*", *Nebuchadnezzar II*, краљ Вавилона је у свом сну видео кип, чија је глава од злата, груди и руке од сребра, трбух и стране од месинга, ноге од гвожђа и глине. Један од затвореника Данијел, тумачи сан: метали од којих је сачињена статуа представљају четири узастопна царства, ноге статуе, делимично од гвожђа и јаке а делом од глине и слабе, представљају подељено, последње царство.

Карактеристичан пад ка сиромашнијим металима је у складу са Хесиодовом *Erga kai hémerai*, и само је наизглед контрадикторан. Док Хесиод сматра своје доба гвозденим, Данијел назива доба *Nebuchadnezzara* другог златно доба, пошто је књига Данијела настала 2. веку п.н.е, па је *Nebuchadnezzar*-ово доба представљено као идеализована епоха прошлих дана. У ствари, не можемо директно настављати ова два текста, али њихову блискост можемо претпоставити на основу заједничких мотива који се налазе у позадини.

III. Царства и мисао *translatio imperii* у старом Риму

У свом раду под насловом *Apologeticum* написаном на прелазу из 2. и 3. век (који је реакција на аргументе пагана против хришћана, уједно и покушај да се оповргне да хришћани угрожавају постојање државе у Риму), Тертулијан формулише чудан концепт теорије државе у вези са размишљањем *translatio imperii*. Све ово је реакција на тврдњу у чијој основи је аргумент да су хришћани, не поштујући римске богове, починили *crimen laesae maiestatis* и узрокујући бес богова повукли су целу империју у пропаст. Тертулијан истиче да су хришћани лојални поданици царства, јер они се моле за цара и царство, прихватајући изјаву апостола Павла (у писму Коринћанима) да сва власт долази од Бога (*omnis potestas a Deo*). Жеља да царство траје од стране хришћана је искрена тежња - Тертулијан истиче - и престанак Римског царства би донео крај света. Тиме, у свом раду, ствара неку врсту политичке теологије на основу идеологије опстанка царства и ланаца узастопних царстава. Он образлаже садржај онога што се може прочитати у књизи Данила, и он идентификује последњи из реда четири узастопна велика царства са Римом. На ово он надовезује оно што је описао Апостол Јован у *Apocalypse*, који тврди да ће крају света претходити пад велике империје "Вавилона", што ће Антихриста ослободити ланаца. Он представља чињеницу да опстанак Рима, као последњег који поседује *regnum* (то јест доминацију у свету, што у једном тренутку може имати само једна империја), као критеријум опстанака света. Тиме је идеологију цара Октавијана Августа "*Roma est aeterna*" окренуо наопачке; а у исто време, у огледалу својих верских уверења, високо је ценио Римског царство, јер је имало значајну улогу у историји спасења.

Због недостатка простора, није могуће дотаћи сва места где се идеологија *translatio imperii* појављује у римској литератури, па сам због тога издвојио само два **примера**. Јустин, који је написао преглед *Pompeius Trogus's Philippica* на прелазу из 3. у 4. век нове ере, недвосмислено говори о четири царства: Асирско, Персијско и Македонско (Александара Великог) царство да би уследило Римско царство као круна историје. Утицај, много већи него Јустинов, настао је у средњовековној "царство-филозофији" и преко ње у модерном добу, од стране преводиоца *Vulgata*, Хијеронимуса из Стридона, у коментарима *Book of Daniel*, у вези горе поменутих империја са јасним историјско-политичким садржајем: он

сматра Рим круном светске историје након Вавилона, Персије и Грчке, и повезује пад Рима са доласком краја света. Између осталог, захваљујући немерљиво великом утицају Хијеронимуса, и на западу и на истоку, током више од хиљаду година, неколико државних формација трудило се да докаже свој правни и органски континуитет са Римским царством, као основ њиховог идеологије и моћи.

IV. Размишљања о *translatio imperii* у Источној Европи - Константинопољ/Византија као други Рим, и Москва као трећи Рим

Византија (*Byzantion*) је основана цца. 660 пне. од стране досељеника из Мегаре, а име је добила по свом првом митском владару, краљу Бизасу (према миту, по сину бога мора, *Poseion* и *Creossa*). Током римске владавине уживала је статус слободног града, међутим, у светској историји добија на значају у 4. веку нове ере, када је цар Константин одлучио да оснује други главни град. Након што је размислио изабрао је Византију - заправо Солун, Сардика (данас Софија) и Троја су такође узети у обзир, Троја је узета у обзир јер су према легенди Римљани дошли из Троје. Град је освештан 11. маја 330: као Константинополис, то јест, "Град Константина" и званично је постао "нови Рим" (*nea Rhōmē*) и "други Рим" (*deutera Rhōmē*). Позивање на царство под називом "Византија" је у ствари интелектуални производ модерног доба, становници царства себе су сматрали Римљанима (*Rhōmaioi*), а њихов владар је био *basileus tōn Rhōmaiōn*, тако да је његова земља била земља "римског царства". Идеја да је Цариград "Нови Рим" је од почетка до краја присутна у византијској идеологији, најважнији легитимни извори су 3. канон другог општег Савета ("*Почасни ѿприориѿиѿи ѿсле еѿискоѿа Рима ѿреба даѿи еѿискоѿу Цариѿрада јер је ѿо Нови Рим*") и 28. канон четвртог општег Савета ("*Ми ѿакође ѿреба да решавамо и ѿласамо за истѿе ѿривилеѿије најсвеѿије цркве Консѿанѿиноѿоља, новоѿ Рима, јер су очеви с ѿравом добили ѿривилеѿије на ѿресѿо сѿароѿ Рима као ѿрада који је владао*").

Истраживање о теорији Москве као "Трећег Рима" јасно показује да се мисао о "Трећем Риму", није појавила у званичној идеологији и кроз титулу цара Ивана III 1473 (годину дана након што се оженио Софијом Палаиолога, нећаком цара Византије, преко својих представника, у присуству папе Сикстуса IV у Риму). Први је идеологију формулисао Филофеј, монах из Пскова, између 1522 и

1524, у писму које је написао Михаилу Григоријевичу: "Јављам Вам, мој бољољубиви Госјодине, да су хришћанска царсѣва ѣројала, и имају биѣи уједињена у једино царсѣво нашеја владара, у складу са књијама ѣророка, ѣо је, Руско царсѣво: два Рима ѣагоше, ѣрећи и даље ѣосѣоји, и неће биѣи чеѣврѣої Рима". У Москви је Митрополит изабран први пут већ 1448. али, седиште Патријаршије је ту постало тек 1589, тако је Патријарх московски, у складу са тзв. Уставном повељом усвојеном од оновременог Синода, постао пети у поретку свих патријарха. Иако теорија "Трећег Рима" није била прихваћена од стране православног канонског права, била је жива у области државне идеологије и у народном веровању, и имала је значајан утицај све до 1917.

V. Размишљања о *translatio imperii* у Западној Европи - *Sacrum Romanum Imperium*

Карло, који се крунисао за цара 23. децембра 800, подигао је *Imperium Romanum* из мртвих (*renovatio imperii*), на ниво званичне идеологије, и у исто време, оспорио да *basileus* има право на континуитет Римског царства. У свом писму папи Лаву III, у којем је упозорио Папу да иницира побожни живот, Карло јасно открива улоге краља и папе и поделу њихових задатака: владар је дужан да штити Цркву Христову од напада и уништавања пагана оружјем, као и да јача католичку веру, Папа је дужан је да подржи краљева дела рукама подигнутих ка Богу, баш као и Мојсије, да би осигурао победу над непријатељима у Христово име. Тиме је поставио темеље "теорије два мача" коју је комплетирао папа Бонифацијус VIII 1300. године, а истовремено су били признати и империјалистички захтеви цару.

Ото I (936-973), након што је дошао на власт, био је назван највећим међу европским краљевима од Саксонског хроничара тог времена. Ото је полагао право на Италију и Рим и тиме на круну царева, а све из разлога што је веровао да је кроз његове победе над Мађарима и успехе у словенској мисији као "ѣобедника над ѣајанским варварима, ѣројоведника хришћансѣва и зашѣиѣника цркве" заслужио право на достојанство цара. Церемонија крунисања цара одржана је у Риму 2. фебруара 962. Од тада, немачки краљеви могли су да добију титулу цара, ако су отишли у Рим и тамо бивали крунисани (само је немачки краљ могао да постане цар, али нису сви немачки краљеви постали цареви). Ото I је био свестан

стварног обима и ограничења своје царске моћи: он је назвао себе "царем Римљана и Франака". Његов унук, Ото III, по утицају и на предлог свог васпитача и пријатеља, највећег научника тог доба, Француза *Gerbert d'Aurillac* (касније папа Силвестер II) најавио је програм "обнављања Римског царства" (*renovatio imperii Romanorum*). Заправо, он је мислио на царства хришћанских царева, пре свега, Константина Великог и Карла, а хришћанска мисија је играла централну улогу у његовом концепту. Ото III је ово потврдио тако што је титули цара додао титулу "роб Исуса Христа" (*servus Iesu Christi*), а касније и "роб апостола" (*servus apostolorum*). Завршни ударац, тада само формално постојећем *Sacrum Romanum Imperium*, задат је битком код Аустерлица. Дана 6. августа 1806 Франц I се одрекао титуле цара. (Треба нагласити да име које се користи у литератури за *Sacrum Romanum Imperium*, "Немачко-римско царство" није историјско, јер је то у ствари превод "*Heiliges Römisches Reich deutscher Nation*", који никада није постао званични назив).

Ото Фрисингенсис (*Otto Frisingensis*), у свом раду из средине 12. века, под називом *Chronica sive Historia de duabus civitatibus*, жели да настави Августинов рад под називом *De civitate Dei*. Рад се фокусира на линији империја које смењују једна другу (*translatio imperii*), и крећу се доследно, како време пролази, од истока ка западу (Асирци, Персијанци, Грци, Римљани, Немци), и углавном превладавају унутар Европе (Рим, Византија, Карлово Царство, Лангобардово Царство, *Sacrum Romanum Imperium*). Коначна у низу империја је Отова Света Римска Империја која мора опстати до краја света.

VI. Пример негирања континуитета - званично одбацивање имена Трећи Рајх

Општа је заблуда да је "Трећи рајх" (*Drittes Reich*) било званично име за Немачку, иако је, након што су нацисти преузели власт, снажно промовисано од партије као и од веома јаке државне пропагандне машинерије. Мање је познато да је Хитлер увек имао јаке резерве према овом називу, иако се, у периоду пре него што је НСНП преузела власт (*Machtergreifung* или *Machtübernahme*), а нарочито у периоду који је уследио, овај назив несумњиво показао корисним, у веома моћној пропагандној фразеологији. Међутим, Уредбом коју је донело министарство пропаганде немачке штампе од 10. јуна 1939. изричито је забрањена службена употреба фразе "Трећи рајх". У складу са овом уредбом, званични назив Немачке

- која је такође називана *völkischer Staat*, то јест држава заснована на идеји расе (*Rassenidee*) - био је "Велико Немачко царство" (*Großdeutsches Reich*). Упутством које је издало министарство пропаганде немачке штампе (*Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*) годину дана касније, 21. марта 1942. наређује се - највероватније по образацу "Империје" који се користи од стране Британије - да ће званични назив "нове Немачке" у будућности бити једноставно: "Царство" (*Reich*). Циљ имена "Рајх" је био да јавности документује заокружено државно јединство територија које припадају "новој Немачкој". Истим прописом забрањена је употреба речи "Рајх" уз реч Немачка, наглашавајући да постоји само једно "царство", и да је то Немачка.

"Трећи рајх" као царство, у поређењу са историјским преседанима, претходним царствима, означена наредним "серијским бројем" није у складу са империјалистичком самосвешћу национал-социјализма, који се сматра круном немачке историје. У историјском смислу, "Прво царство" значи Свето римско царство (*Sacrum Romanum Imperium*) основано 962. које је постојало све до 1806. "Друго царство" је основано, односно проглашено, 18. јануара 1871 у дворани огледала у Версајској палати и постојало све до новембра 1918. Корени идеје "Трећег Рајха", у немачкој филозофској и политичкој мисли, могу се пратити дубоко уназад. Она се може идентификовати већ код Фихтеа. Идеја о "Трећем рајху" добила је веома велики део, често централни значај у конзервативној културној филозофији, пре свега у радовима *Arthur Moeller van den Bruck's*. Национални социјалистички режим се већ у раним тридесетим, из историјских и филозофских разлога, јасно дистанцирао од идеје "Трећег Рајха". На крају је у Немачкој идеологија потписана од стране *Hans F. K. Günther, Richard Walter Darré* и *Alfred Rosenberg*, који су поставили или намеравали да поставе на теоријским основама *Führerprinzip* (Фирер принцип), постала званична идеологија национал-социјалистичке Немачке, у којој идеја "Треће Царство" није добила никакву улогу.

* * * *

Детаљнија анализа би била потребна за прецизну обраду идеологије, која би показала како се империјалне амбиције модерног доба (на пример Шпанија, Британија и Сједињене Америчке Државе) уклапају у идеологију *translatio imperii*

по престанку верског одређења овог рамишљања, које је замењено са неком врстом легитимне културне мисије. У раду сам могао, наравно, истаћи само неколико тачака из историје идеологије *translatio imperii*; а укупна анализа ове теме захтевала би израду јединствене монографије.

Dr. Tamás Nótári, habil.,

Research Fellow, Institute for Legal Studies of the Hungarian Academy of Sciences,
Associate professor, *Károli Gáspár* University in Budapest – Faculty of Law and
Political Sciences

***Translatio imperii – Some thoughts on continuity of imperium in European political
tradition***

In this work i intent to give a short overview on thinking about translatio imperii. It is legitimite principle that exists more than two thousand years. On that ground some countries/ empires consider themselves the contiunuers and direct legal successors of former empires, supporting their legal demands and great political ambitions. Firstly, i intend to clear up the roots of this ideology in antique literature and history and then to show the forms in which this ideology appears in mediaeval and modern age Europe.

Key words: translatio imperii, renevatio imperii, the Second Rome, the Third Rome, the Third Reiche.